SAFARBARLIK TAYYORGARLIGI HARBIY-ILMIY TADQIQOT FENOMENI SIFATIDA

Karimov Jamshid Jalilovich
O‘zbekiston Respublikasi Harbiy xavfsizlik va mudofaa universiteti Serjantlar tayyorlash oliy maktabi boshlig‘i, polkovnik, Samarqand shahri.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada harbiy tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishi sifatida safarbarlik tayyorgarligining nazariy va metodologik asoslari o‘rganiladi. Bugungi kunda qurolli mojarolar, gibrid tahdidlarning o‘sishi, yuqori texnologiyali qurollarning rivojlanishi va davlat boshqaruvini raqamlashtirish sharoitida safarbarlik tayyorgarligi sifat jihatidan yangi ma’no kasb etmoqda. Maqolada safarbarlik tayyorgarligini tashkil etishning mohiyati, mazmuni, asosiy tamoyillari va naqshlari, uning davlat harbiy xavfsizligini ta’minlash va mamlakat mudofaa qobiliyatini oshirish tizimidagi o‘rni o‘rganiladi. Safarbarlik tayyorgarligi va strategik rejalashtirish, harbiy boshqaruv, safarbarlik iqtisodiyoti, davlat boshqaruvi va kadrlar tayyorlash tizimi o‘rtasidagi munosabatlarga alohida e’tibor qaratilgan.*

Kalit so‘zlari: *safarbarlikka tayyorgarlik, harbiy xavfsizlik, harbiy fan, milliy mudofaa, strategik rejalashtirish, safarbarlik rezervi, davlat boshqaruvi, milliy xavfsizlik, harbiy rivojlanish, harbiy boshqaruv.*

Xalqaro munosabatlarning hozirgi bosqichi yuqori darajadagi harbiy-siyosiy beqarorlik, geosiyosiy raqobatning kuchayishi, mintaqaviy mojarolarning tarqalishi, gibrid urush usullaridan foydalanish va axborot va kibertexnologiyalardan harbiy ekspluatatsiya bilan tavsiflanadi[1]. Zamonaviy qurolli mojarolar tabiatida ham sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi. Qurolli mojarolarning an’anaviy shakllari bilan bir qatorda, iqtisodiy bosim, axborot va psixologik urush, kiberhujumlar, uchuvchisiz uchish apparatlari, aniq qurollar va sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish tobora keng tarqalgan holga aylanib bormoqda.

Bunday sharoitda safarbarlikka tayyorgarlikning davlat milliy xavfsizlik tizimining muhim elementi sifatidagi roli sezilarli darajada oshadi. Davlatning paydo bo‘layotgan inqirozlarga tezkor javob berish va maxsus davrda barqaror faoliyat yuritishni ta’minlash qobiliyati davlat idoralari, Qurolli Kuchlar, iqtisodiyot, transport, aloqa, sog‘liqni saqlash va boshqa sohalarning tayyorgarlik darajasiga bog‘liq.

Ta’kidlash joizki, safarbarlikka tayyorgarlik nafaqat tashkiliy chora-tadbirlar majmui, balki harbiy fan, iqtisodiyot, davlat boshqaruvi, logistika, axborot texnologiyalari, psixologiya va pedagogikadagi yutuqlarni birlashtirgan harbiy tadqiqotlarning mustaqil sohasini ham anglatadi. Ushbu muammoning murakkab tabiati fanlararo yondashuvni va ilmiy va metodologik vositalarni doimiy ravishda takomillashtirishni talab qiladi[2].

Zamonaviy harbiy fanda safarbarlikka tayyorgarlik davlat, iqtisodiyot va Qurolli Kuchlarning urush davri operatsiyalariga o‘tishini ta’minlaydigan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy, harbiy-siyosiy va tashkiliy-boshqaruv tizimi sifatida qaraladi. Uning ko‘lami safarbarlikni fuqarolarni harbiy xizmatga chaqirish sifatida an’anaviy tushunishdan

ancha tashqariga chiqadi[3]. Zamonaviy safarbarlikka tayyorgarlik davlat faoliyatining deyarli barcha sohalarini qamrab oladi va milliy xavfsizlik tizimining turli tahdidlarga javob berishga tayyorligini saqlashning uzluksiz jarayonini ifodalaydi.

Inson omili ham safarbarlikka tayyorgarlikning muhim elementidir. Hatto eng zamonaviy texnologiyalar ham strategik rejalashtirish, davlat boshqaruvi, logistika, axborot xavfsizligi va harbiy tashkilot sohasida zarur bilimlarga ega bo‘lgan professional tayyorgarlikka ega mutaxassislarsiz yuqori darajadagi tayyorgarlikni ta’minlay olmaydi. Shuning uchun safarbarlikka tayyorgarlikni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va zamonaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etishdir.

Zamonaviy harbiy fan safarbarlikka tayyorgarlikni harbiy-siyosiy vaziyatdagi o‘zgarishlarga, texnologik yutuqlarga va qurolli mojarolarning yangi shakllariga doimiy ravishda moslashishi kerak bo‘lgan dinamik tizim sifatida ko‘rib chiqadi.

Hozirgi harbiy-siyosiy vaziyat shuni ko‘rsatadiki, safarbarlikka tayyorgarlik qurolli kuchlar soni, aholisi yoki iqtisodiy rivojlanish darajasidan qat’i nazar, davlatning mudofaa qobiliyatini ta’minlashda eng muhim omillardan biri bo‘lib qolmoqda. Yetakchi mamlakatlar tajribasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, safarbarlik tizimining samaradorligi nafaqat mavjud resurslar hajmi, balki davlat boshqaruvi sifati, jarayonlarni raqamlashtirish darajasi, davlat idoralari va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir darajasi va qurolli mojarolarning o‘zgaruvchan sharoitlariga tezda moslashish qobiliyati bilan ham belgilanadi.

Xorijiy tajribani o‘rganish alohida ilmiy ahamiyatga ega, chunki u bizga eng samarali tashkiliy modellarni aniqlash, milliy safarbarlik tayyorlash tizimini rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlarini belgilash va boshqa mamlakatlar amaliyotida allaqachon aniqlangan xatolardan qochish imkonini beradi.

AQShning safarbarlik tizimi o‘nlab yillar davomida rivojlanib keldi va bugungi kunda federal hukumat idoralari, qurolli kuchlar, mudofaa sanoati, transport infratuzilmasi va xususiy sektor o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirning murakkab mexanizmini ifodalaydi. Amerika modelining o‘ziga xos xususiyati shundaki, hatto tinchlik davrida ham safarbarlik tadbirlarini doimiy rejalashtirish amalga oshiriladi. Alohida e’tibor aholini ommaviy ravishda chaqirishga emas, balki sanoat, energetika, transport, aloqa, tibbiy yordam va logistika sohalarining barqaror ishlashini ta’minlashga qaratiladi.

Amerika modelining muhim afzalligi davlat boshqaruvini raqamlashtirishning yuqori darajasidir. Mobilizatsiya resurslarini boshqarish jarayonlarining aksariyati zamonaviy axborot texnologiyalari, avtomatlashtirilgan ma’lumotlarni tahlil qilish tizimlari va raqamli registrlar yordamida amalga oshiriladi.

AQSh Milliy gvardiyasi muhim o‘rin tutadi, u tezkor zaxira vazifasini bajaradi va favqulodda vaziyatlar yoki harbiy tahdidlar yuzaga kelganda muntazam qurolli kuchlarni tezda kuchaytirishga qodir. AQSh harbiy mutaxassislari safarbarlikni urush boshlanganda bir martalik hodisa sifatida emas, balki davlatni inqirozli vaziyatlarga tayyorlashning uzluksiz jarayoni sifatida ko‘rib chiqmoqdalar.

Finlyandiya an’anaviy ravishda safarbarlik tayyorgarligi nuqtai nazaridan Yevropadagi eng yaxshi tayyorlangan davlatlardan biri hisoblanadi. Safarbarlik rezervini tayyorlashga

alohida e’tibor qaratiladi. Harbiy xizmatni o‘tagandan so‘ng, chaqiriluvchilarning aksariyati muntazam ravishda qayta tayyorlashdan o‘tadilar, o‘quv yig‘inlarida qatnashadilar va yuqori darajadagi professional malakalarini saqlab qoladilar.

Davlat boshqaruvi tizimi shunday tuzilganki, inqiroz yuzaga kelgan taqdirda, davlat organlari, transport tizimi, sog‘liqni saqlash muassasalari, energetika sektori va sanoat maxsus davrda tezda qayta tiklanishi mumkin[3]. Aholining davlat institutlariga bo‘lgan ishonchiga asoslangan davlat va jamiyat o‘rtasidagi yuqori darajadagi o‘zaro ta’sir alohida ahamiyatga ega.

Mobilizatsiya mashg‘ulotlarining Shveytsariya modeli dunyodagi eng barqaror modellardan biri hisoblanadi. Bu qurolli neytrallik tamoyiliga asoslanadi, bu esa nisbatan kichik muntazam armiyaning juda rivojlangan o‘qitilgan safarbarlik zaxiralari tizimiga ega bo‘lishini ta’minlaydi.

Deyarli har bir harbiy xizmatchi xizmatini tugatgandan so‘ng, muntazam ravishda qayta tayyorlashdan o‘tib, jangovar vazifalarni tezda bajarishni boshlash imkoniyatiga ega bo‘lgandan so‘ng, zaxirada qoladi. Hududiy yollash tizimi rezervchilarning o‘z xizmat joylariga katta tashkiliy xarajatlarsiz tez yetib kelishini ta’minlaydi.

Shveytsariya modelining o‘ziga xos xususiyati davlat idoralarining inqiroz sharoitida ishlashga yuqori darajada tayyorligidir. Muhim infratuzilmani himoya qilish, moddiy zaxiralarni yaratish, fuqarolik mudofaasi tizimlarini takomillashtirish va harbiy va fuqarolik idoralari o‘rtasidagi hamkorlikni osonlashtirishga katta e’tibor qaratilmoqda.

Safarbarlikka tayyorgarlikning Isroil modeli doimiy harbiy va siyosiy keskinlik ta’sirida shakllandi. Asosiy xususiyat - bu mobilizatsiyaning yuqori tezligi[4]. Deyarli har bir fuqaro harbiy xizmatni o‘tab bo‘lgandan so‘ng, safarbarlik rezerviga qo‘shiladi va muntazam ravishda harbiy tayyorgarlikdan o‘tadi. Aksariyat rezervchilar safarbarlik e’lon qilinganidan keyin bir necha soat ichida o‘z bo‘linmalariga hisobot berishlari mumkin. Mobilizatsiya boshqaruvi uchun raqamli texnologiyalarga katta e’tibor qaratilmoqda.

Avtomatlashtirilgan axborot tizimlari shaxsiy tarkib, qurol-yarog‘, transport vositalari va moddiy resurslarni real vaqt rejimida hisobga olish imkonini berish uchun ishlatiladi[5]. Armiya, politsiya, tibbiyot xizmatlari, davlat hokimiyati va mahalliy hokimiyat organlari o‘rtasidagi yaqin hamkorlik muhim rol o‘ynaydi. Deyarli har yili keng ko‘lamli qo‘mondonlik-shtab va safarbarlik mashqlari o‘tkaziladi.

Davlat	**Asosiy o‘ziga xos xususiyatlar**	**Afzalliklari**	**Cheklovlar**
AQSh	Raqamli boshqaruv, rivojlangan sanoat bazasi va Milliy gvardiya	Yuqori tezlikdagi resurslarni boshqarish, kuchli logistika	Yuqori narx mazmuni tizimlar
Finlyandiya	Umumjahon mudofaa konsepsiyasi, tayyor zaxira	Davlat va jamiyat o‘rtasidagi yuqori darajadagi jamoatchilik tayyorgarligi va yaqin hamkorlik	Zaxiralarni doimiy ravishda o‘qitish uchun katta xarajatlar

Shveytsariya	Hududiy rezerv tizimi, fuqarolik mudofaasi	Tez safarbarlik, yuqori davlat barqarorligi	Mamlakat tashqarisida cheklangan qo‘llanilishi
Isroil	Rezervning doimiy tayyorgarligi, safarbarlikni raqamlashtirish	Maksimal samaradorlik, yuqori darajadagi xodimlarni o‘qitish	Rezervchilar va iqtisodiyotga katta yuk

Xorijiy tajribaning ilmiy tahlili. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, harbiy-siyosiy vaziyatlar, iqtisodiy imkoniyatlar va qurolli kuchlar tuzilmasidagi farqlarga qaramay, ko‘rib chiqilgan barcha davlatlar safarbarlik tayyorgarligini tashkil qilish uchun bir qator umumiy tamoyillardan foydalanadilar.

Biroq, xorijiy tajribani mexanik ravishda nusxalashni samarali yechim deb hisoblash mumkin emas. Har bir milliy tizim o‘zining davlat tuzilishining o‘ziga xos xususiyatlarini, harbiy-siyosiy holatini, iqtisodiy salohiyatini, demografik holatini va milliy qonunchiligini hisobga olishi kerak. Shuning uchun eng oqilona yondashuv - O‘zbekiston Respublikasining milliy manfaatlari va xususiyatlarini hisobga olgan holda eng yaxshi xalqaro amaliyotlarni moslashtirishdir.

Yangi xalqaro xavfsizlik arxitekturasi paydo bo‘lishi bilan, O‘zbekiston Respublikasi uchun safarbarlik tayyorgarligini takomillashtirish ayniqsa dolzarb bo‘lib bormoqda. Geosiyosiy o‘zgarishlar, transmilliy tahdidlarning o‘sishi, axborot texnologiyalarining rivojlanishi, davlat boshqaruvi samaradorligiga talablarning ortishi va inqiroz davrida barqaror iqtisodiy faoliyatni ta’minlash zarurati milliy safarbarlik tayyorgarligi tizimini doimiy ravishda takomillashtirishni talab qiladi.

O‘zbekiston Respublikasining amaldagi safarbarlik tayyorgarligi tizimi qonuniylik, komplekslik, markazlashtirilgan boshqaruv, oldindan rejalashtirish va safarbarlik resurslaridan oqilona foydalanish tamoyillariga asoslangan. Biroq, jahon tajribasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu tizimni yanada rivojlantirish zamonaviy tashkiliy va axborot yechimlarini joriy etishni talab qiladi.

Mobilizatsiyaga tayyorgarlikni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlaridan biri boshqaruv jarayonlarini raqamli transformatsiya qilishdir. Yagona axborot platformalarini yaratish davlat idoralari o‘rtasida tezkor ma’lumotlar almashinuvini ta’minlaydi, mobilizatsiya resurslarini hisobga olish sifatini yaxshilaydi, qaror qabul qilish jarayonlarini avtomatlashtiradi va mobilizatsiya tadbirlarini o‘tkazish uchun zarur bo‘lgan vaqtni qisqartiradi.

Xulosa

Zamonaviy qurolli mojarolar shuni ko‘rsatadiki, davlat mudofaasining muvaffaqiyati nafaqat Qurolli Kuchlarning jangovar tayyorgarligi darajasi, balki davlat idoralari, iqtisodiyot va jamiyatning maxsus davr sharoitlarida tezkor ishlashga o‘tish qobiliyati bilan ham belgilanadi.

Xalqaro tajribaning qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatdiki, safarbarlik mashg‘ulotlarining eng samarali modellari uzluksiz rejalashtirish tamoyillariga, davlat boshqaruvining yuqori

darajada raqamlashtirilishiga, safarbarlik zaxiralarini tayyorlashning rivojlangan tizimiga, davlat idoralari o‘rtasida yaqin hamkorlikka va keng ko‘lamli mashqlarni muntazam ravishda o‘tkazishga asoslangan.

O‘zbekiston Respublikasi uchun safarbarlikka tayyorgarlikni yanada takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari qatoriga raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etish, safarbarlikni rejalashtirishning ilmiy ta’minotini rivojlantirish, kadrlar tayyorlashni takomillashtirish, idoralararo hamkorlikni kengaytirish va strategik tahlilning zamonaviy usullaridan foydalanish kiradi.

Ushbu maqolada taklif qilingan amaliy tavsiyalarni amalga oshirish safarbarlik tayyorgarligi tizimining samaradorligini oshiradi, davlatning mudofaa qobiliyatini mustahkamlaydi va zamonaviy qiyinchiliklarga qaramay, milliy xavfsizlik tizimining barqaror ishlashini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Mudofaa to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O ‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Umumiy harbiy nizomlari.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida”gi Qonuni.
4. Strategiya rivojlanish Yangi O‘zbekiston .
5. V.K. Sergeev tomonidan tahrirlangan Harbiy boshqaruv asoslari. - M.: Voenizdat. 2018 y.